

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/47/90-94

**Çavid Bəhmən oğlu Babayev**  
Azərbaycan Elm Assosiasiyası, Bakı, Azərbaycan

## MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİ: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ İNKİŞAF

*Açar sözlər: iqtisadiyyat; innovasiya; innovasiya sistemi; inkişaf; texnologiya*

*Key words: economy; innovation; innovation system; development; technology*

*Ключевые слова: экономика; инновации; инновационная система; развитие; технология*

### Giriş

Son illər əsaslı iqtisadi və sənaye islahatları, ardıcıl olaraq həyata keçirilən məqsədli dövlət proqramları, akkumulyasiya edilən maliyyə imkanları və geniş xarici iqtisadi əlaqələr Azərbaycanı xoş gələcək qurmaq üçün möhkəm baza ilə təmin etmişdir. Bununla belə, bu gələcək uğurun əsas elementləri - yeni ideyalar yaratmaq və bu ideyaları ölkənin innovativ və uğurlu məhsulları, xidmətləri və yeni tipli şirkətləri təmsalında həyata keçirmək bacarığından asılıdır. Bu, öz gücünə əmin, yeni imkanları tədqiq etmək və uğurla həyata keçirmək istəyən yeni azərbaycanlı nəslini yetişdirmək üçün Azərbaycan dövlətinin qarşıya qoyduğu məqsədin bilavasitə təsdiqidir.

İnnovatika – innovasiya fəaliyyətinin elmi bünövrəsi, nəzəri əsasıdır. İnnovatika altında elmi fəaliyyətin nəzəri əsaslarının innovasiyanın proqnozlaşdırılması və yaradılması elmi metodologiya və üsullarının hazırlanması və inkişafı ilə məşğul olan elmi fəaliyyətin istiqaməti, həmçinin innovasiya fəaliyyətinin, tətbiqinin planlaşdırılması və təşkili üsulları başa düşülür. İnnovatkanın müasir təşəkkül vəziyyətinin təhlili, onun inkişafının proqnozu bir çox fundamental elmlərin əsasını təşkil edən problemləri ifadə etməyə imkan verir. Bu problemlərin həlli innovatkanın tədqiqat obyektini kimi nəzəri bazasının və metodoloji əsaslarının inkişafına təkan vermişdir.

Beləliklə, innovatika elmi istiqamət kimi yeni biliklərin, texnologiyaların, metodologiya və metodların daxili nizamlanmış tam sistemidir. Bu sistem innovasiya prosesinin və onların vahid, qarşılıqlı əlaqəli və tamamlanan sisteminin məntiqi birləşdirilmiş konseptual sxemini əhatə edir. İstənilən dövlətin müasir iqtisadiyyatının əsas məsələsi innovasiya aktivliyinin artmasıdır. Məhz bu istiqamət istənilən sahə və regional problemin rəqabət qabiliyyətliliyini təmin edir. İnnovasiya infrastrukturunu ölkənin istehsalat sektorunun ümumi inkişaf alətləridir. İstehsalat sektorunun real inkişafı yeniliyin innovasiya fəaliyyətinin davamlı və məqsədyönlü təşkilinə əsaslanmalıdır.

Milli iqtisadiyyatda struktur dəyişiklikləri, diversifikasiya, innovasiya aktivliyinin yüksəldilməsi, elmin rolunun artırılması və habelə investisiyaların çoxalması olmadan davamlı iqtisadi artım mümkün deyildir. Bunlar bir tərəfdən iqtisadiyyatın müəyyən sahəsinə investisiyaların istiqamətləndirilməsini nəzərdə tutur, digər tərəfdən isə innovasiyaların artımı ilə iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə, bazarın tələblərinə adekvat investisiya resurslarının axınına təminat verir. Bu gün əsas məsələ Azərbaycanın davamlı iqtisadi artımına səmərəli təsir edəcək innovasiya tipli iqtisadi inkişafın prioritet məsələlərinin müəyyən edilməsidir.

### Azərbaycanda Milli innovasiya sisteminin formalaşması

İnnovasiya fəaliyyəti ölkənin iqtisadi inkişafına mühüm təsir göstərir. Respublikamızın innovasiya siyasətinin əsas məqsədi istehsalın texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsi və rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalının həcmində artırılmasından ibarətdir.

Texnologiyalar əsnasında digər iqtisadi sahələrin inkişaf etdirilməsinə daha çox maraq var. Yaşadığımız dövr informasiya, internet dövrüdür. Texnologiyasız heç nəyi inkişaf etdirə bilmərik. Bunun da inkişafı üçün təbii ki, innovasiyalar inkişaf etməlidir ki, bilik ön plana çıxsın və bunun da əsnasında digər sahələr inkişafa doğru getsin.

Milli innovasiya sistemi dedikdə dövlətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn və müvafiq normativ hüquqi baza ilə tənzimlənən, iqtisadi cəhətdən sərfəli olan yeni biliklərin istehsalı, yayılması olan regional iqtisadi sistem başa düşülür. Milli innovasiya sisteminin formalaşması öz-özlüyündə müxtəlif istiqamətlər üzrə zəruri qanunverici bazanın yaradılması, elmi - texniki prioritetlərin müəyyənlişməsi, elmi - tədqiqat sektorunun idarəedilməsi, elmi - tədqiqat sektorunun maddi-texniki bazasının yeniləşməsi və s. üzrə tədbirlərin reallaşmasını tələb edir.

Milli innovasiya sisteminin yaradılmasının başlıca məqsədi mövcud intellektual potensialdan səmərəli istifadə, yeni biliklərin generasiyası, yayılması və həyata keçirilməsi yolu ilə ölkənin davamlı iqtisadi inkişafının təmin olunmasından ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün ilk növbədə ölkənin elmi-texnoloji kompleksinin və yüksək texnoloji sənayesinin prioritet inkişafını, buraxılan məhsulların, xüsusilə daxili bazarda, rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini nəzərdə tutan regional innovasiya siyasəti işlənilib hüquqi təsdiqlənməlidir. Bu zaman ali təhsilin dünya səviyyəsinə qaldırılmasına və kadr hazırlığı problemlərinin həllinə, o cümlədən də gənclərin elmə cəlb olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Milli innovasiya sisteminin formalaşdırılmasında aşağıdakı əsas prinsiplər yerinə yetirilməlidir: [1]

- innovasiya siyasətinin formalaşdırılmasına sistemli yanaşma;
- ərazilərin xüsusiyyətini nəzərə alan və inteqrasiya edilə bilən regional innovasiya sistemlərinin sərbəst formalaşdırılması;
- fundamental elmlərin, ali təhsilin və yüksək texnologiyaya əsaslanan sənayenin inkişaf prioritetlərinin müəyyənəndirilməsi;

– mənbələri konkret göstərilməklə ehtiyatların prioritet istiqamətlərdə cəmləndirilməsi.

Bütün bunlarla yanaşı milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması zamanı aşağıdakı hallar da nəzərə alınmalıdır:

- ölkə iqtisadiyyatının inkişafına əsaslı təsir göstərmək üçün xarici investisiyanın sənaye sahələrinə cəlb edilməsi;
- digər tərəfdən xarici investisiyaların bilavasitə cəlb edildiyi obyektlər elm və texnologiyaya sahələri olmalı;
- istehsal olunmuş məhsullar beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətli olmalıdır.

Bütün bunları nəzərə alaraq milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesində ilk növbədə ölkəmizin elmi-texniki, texnoloji intellektual potensialından və maliyyə imkanlarından çıxış etmək lazımdır.

Elmi-texnoloji innovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyi sərği fəaliyyətdən, istehsalçıların müxtəlif beynəlxalq informasiya şəbəkə və təşkilatlarında iştirakından bilavasitə asılıdır. Dövlətin innovasiya siyasətinin reallaşdırılması, lazım olan mexanizmlərin yaradılması üçün təşkilatı-hüquqi, sosial-iqtisadi və təbliğat-informasiya tədbirlər kompleksinin işləməsi zəruridir.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin, o cümlədən qeyri-neft sektorunun, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sektorunun sürətli inkişafı ölkədə yeni innovasiya texnologiyalarının daha geniş tətbiqini tələb edir. Respublikanın çox şaxəli iqtisadiyyatı bir çox sahələrdə innovasiya texnologiyalarının inkişafına imkan verir.

Milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması və onun inkişafının strateji istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, prioritetlər üzrə texnoloji inkişafa hədəflənən uzunmüddətli innovasiya proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi elmi innovasiya sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. Bu gün Azərbaycanda innovasiya sisteminin yaradılması istiqamətində sistemli işlər görülür. Bu istiqamətdə əsas güc Milli innovasiya sisteminin elementlərinin inkişafına, istehsal sahələrinin artırılmasına, regionların innovativ inkişafına və innovasiyaya tələbin artırılmasına yönəldilir. [1]

Eyni zamanda, həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində müasir infrastruktur yaradılmış, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə çoxsaylı layihələr icra edilmiş, biznes və investisiya mühiti davamlı olaraq yaxşılaşdırılmış, sahibkarlığın inkişafında mühüm uğurlara nail olunmuş, həmçinin regionların inkişafı strategiyası plana uyğun olaraq həyata keçirilməkdədir. Bütün bunlar işə dayanıqlı iqtisadi inkişaf üçün möhkəm təməl formalaşdırmışdır.

Sənaye sahəsi inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in artırımının 80-95%-i texnika və texnologiyaya keçən yeni biliklərin payına düşür. İnnovasiyalı inkişaf yoluna keçidin mümkünlüyü Milli innovasiya sisteminin yaradılması hesabına mümkün olmuşdur.

2014-cü il Azərbaycanda “Sənaye ili” elan edilmiş və 230-dan çox sənaye müəssisəsi yaradılmışdır. Məhz həmin il sənayenin inkişafında mühüm mərhələ olmuşdur.

Ötən dövrdə ölkədə qeyri-neft sənayesinin əsas həlqələrini formalaşdıran maşınqayırma, avadanlıq istehsalı, cihazqayırma və tikinti materiallarının istehsalı sahələrində yeni rəqabətqabiliyyətli müəssisələr yaradılmış, o cümlədən Gəncədə traktor və kənd təsərrüfatı texnikası, Naxçıvanda avtomobil, Mingəçevirdə elektron avadanlıqlar, Sumqayıtda günəş panellər, Qaradağda metal konstruksiyalar, Hacıqabulda seramik plitələr istehsalı müəssisələri qurulmuşdur. Bununla yanaşı, son illərdə güclü müdafiə sənayesinin qurulması istiqamətində mühüm layihələr icra olunmuş, qısa müddətdə bu sahədə 50-yə yaxın yeni istehsal sahəsi yaradılmışdır. Müdafiə sənayesi müəssisələri tərəfindən hərbi təyinatlı məhsullarla yanaşı, mülki

məmulatların da istehsalı təşkil olunmuşdur ki, onların həcmi son illərdə 2 dəfə artırılmışdır. Məhz bu vəziyyətdə gözlənilir ki, Azərbaycanda sənaye parklarının yaradılması daha geniş vüsət alsın. Belə parkların yaradılması isə xaricdən müvafiq məhsul idxalının azalmasında da mühüm rol oynamaq iqtidarındadır.

### **Milli innovasiya sisteminin inkişafı**

İnkişaf etmiş ölkələrdə dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir tendensiyaları fonunda innovasiya siyasətinin formalaşmasına sistemli yanaşmanın tətbiqi birinci dərəcəli məsələlərdəndir. İnnovasiya siyasətinə sistemli yanaşma konsepsiyasını həyata keçirməklə qısa müddət ərzində qarşılıqlı təsir mexanizmini, biznesi, elmi, təhsili və ÜDM-də ümumi elm tutumluğunu artırmağa imkan verən səmərəli Milli innovasiya sistemi yaratmaq mümkündür.

Azərbaycanın Milli innovasiya sisteminin yaradılmasını və innovasiya fəaliyyətinin inkişafını şərtləndirən əsas amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi, yeni texnologiyalar sahəsində imkanların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə istifadəsi;
- elmi-texniki və innovasiya sferalarında dövlət siyasətinin aparılması;
- elmi nəticələrin ənənəvi inzibati-amirlik metodları ilə tətbiqinin yenisi ilə əvəz edilməsinin labüdlüyü;
- ölkənin əmək potensialının bütün növləri və ilk növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar üçün iş yerlərinin yaradılması zərurəti;
- elm tutumlu istehsal mədəniyyətinin yenidən bərpa edilməsi.

Ölkədə "yeni iqtisadiyyatın" sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni biliklərin, texnologiyaların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri Milli innovasiya sisteminin ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına şərait yaradır. Azərbaycan Respublikasının Milli innovasiya sistemi Respublikanın innovasiya fəaliyyətinin inkişafını təmin edən qanunvericiliyin, struktur və funksional komponentlərin vəhdətidir. [2]

Azərbaycan iqtisadiyyatında islahat aparılması şəraitində əsas məsələlərdən biri müəssisə və təşkilatların, müəssisələrin, firmaların, şirkətlərin innovasiya fəallığının artırılmasıdır. Bu mərhələdə innovasiya inkişafının fərqli cəhəti daha progressiv texnoloji proseslərə və çevik istehsalata tez bir zamanda keçiddir, bu da yeni rəqabətqabiliyyətli, dünya standartlarına cavab verən məhsul istehsal etməyə imkan verir.

Bu gün respublikada iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun əhəmiyyəti artmaqdadır. Sahibkarlıq sektorunda bunlar rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən iri və orta müəssisələrdir. Bu sektora dövlət tərəfindən investisiyalar qoyulur. Dövlət tərəfindən innovasiya fəaliyyətinə verilən dəstək innovasiya xidmətlərinin və infrastrukturun lazım olan səviyyədə inkişaf etməməsinə görə çox vaxt öz səmərəsini vermir. Respublikada Milli innovasiya sisteminin inkişafına sistemli yanaşmanın olmasına ehtiyac var. Yaradılan texnoparklar və innovasiya infrastrukturunun digər elementləri arasında sıx əməkdaşlıq, informasiya mübadiləsi MİS-in inkişafının əsas səbəbləridir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, milli innovasiya sistemləri regionların inkişaf etdirilməsinin çox səmərəli alətidir. Hər bir regionda və ya regionlar qrupunda yaranmış vəziyyəti fərdi yanaşmadan istifadə etməklə öyrənərək, onların inkişaf problemlərini həll etmək olar. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında və qeyri-neft sektorunun şaxələndirilməsində özəl sektor xüsusi rol oynayır və bu baxımdan sahibkarlığın inkişafı prioritet istiqamətlərdəndir. Ölkə başçısının "Ölkəmizin inkişafı sahibkarlığın inkişafından asılıdır" strateji xəttinə uyğun olaraq, Azərbaycanda innovativ sahibkarlığın stimullaşdırılması və inkişafı üçün özəl bölməyə xüsusi diqqət göstərilir, müxtəlif istiqamətlər üzrə dövlət dəstəyi tədbirləri həyata keçirilir. Son illərdə biznes və innovasiya mühitinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılması, bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, inzibati prosedurların sadələşdirilməsi, dövlət dəstəyinin genişləndirilməsi ilə bağlı görülmüş işlər, real sektora göstərilən maliyyə dəstəyi, sahibkarlığın dəstəklənməsi məqsədlə institusional mexanizmlərin yaradılması belə tədbirlərdəndir.

İnnovasiya prosesi ilə məşğul olan şəxslərin bazarın tələblərinə vaxtında reaksiya verməsi, rəqabətçilik və əlaqələrin genişlənməsi bütün təşkilatların səmərəliliyini artıracaq. Məqsədyönlü siyasi tədbirlər innovasiya prosesinin inkişafına təkan verir. Ölkənin innovasiya sisteminin inkişafının prioritet istiqamətləri aqli və sənaye mülkiyyəti bazarının inkişaf mexanizminin yaradılmasıdır.

Ölkənin güclü elmi-texniki potensialı, elm və texnikanın müxtəlif sahələrində mühüm nailiyyətləri, fundamental tədqiqatlar üzrə kifayət qədər elmi bazası vardır. Respublikamızda innovasiya fəaliyyəti üçün

vacib olan və bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olan təşkilatı-iqtisadi mühit vardır, buna görə də stimül və qaydalar sistemli şəkildə hazırlanmalı və işlənməlidir.

MİS-də elmi-texniki potensialın inkişafı üzrə tədbirlər aşağıdakı prinsiplər üzərində qurulur:

- elmi tədqiqat və təcrübə konstrüktor işlərinin qrant əsasında maliyyələşməsi;
- elmi tədqiqat və təcrübə konstrüktor işlərinin özəl sektorla birgə maliyyələşməsi;
- elmi-texniki ekspertizanın müstəqilliyi;
- elmi təşkilatların strukturunun dəyişdirilməsi.

Sürətlə dəyişən dünyada üstünlük təhsil sistemini inkişaf etdirə bilən, əsas daşıyıcısı gənclər olan innovativ potensialından səmərəli istifadə etməyi bacaran dövlətlərdə olacaqdır. Bununla bağlı Prezident İlham Əliyev qeyd edir ki, “gələcək, əlbəttə, yalnız biliklərlə bağlı olacaqdır. Gələcəkdə o ölkələr üstünlük qazanacaq ki, orada elmi–texniki tərəqqi, texnoloji yeniliklər vardır. Biz bu ölkələrin sırasına daxil olmağa çalışmalıyıq.” [4]

Səmərəli Milli innovasiya sisteminin yaradılması milli iqtisadiyyatın rəqabətə dayanıqlılığının artırılmasına imkan yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunverici bazanın daim təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Bununla əlaqədar olaraq milli və xarici ölkələrin innovasiya fəaliyyəti ilə əlaqədar hüquqi aktları təhlil edilmiş, onların əsasında mövcud hüquqi sənədlərə yenidən baxılmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamlarından irəli gələn "Milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması və inkişafı proqramı", "Milli innovasiya sisteminin konsepsiyası" işlənilib hazırlanmışdır.

### Nəticə

Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdaş kimi global innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin formalaşması və inkişafından asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkişaf proqramının işlənilməsi bir çox problemlərin konstrüktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir. Milli innovasiya sisteminin yaradılmasının başlıca məqsədi mövcud intellektual potensialdan səmərəli istifadə, yeni biliklərin generasiyası, yayılması və həyata keçirilməsi yolu ilə ölkənin davamlı iqtisadi inkişafının təmin olunmasından ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün ilk növbədə ölkənin elmi-texnoloji kompleksinin və yüksək texnoloji sənayesinin prioritet inkişafını, buraxılan məhsulların, xüsusilə daxili bazarda, rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini nəzərdə tutan regional innovasiya siyasəti işlənilib hüquqi təsdiqlənməlidir. Bu zaman ali təhsilin dünya səviyyəsinə qaldırılmasına və kadr hazırlığı problemlərinin həllinə, o cümlədən də gənclərin elmə cəlb olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

### Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu-İnnovasiya fəaliyyəti haqqında bir sıra stimullaşdırıcı mexanizmlər. Bakı-2017, s.4-5,11
2. İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu-"Azərbaycanda innovasiya aktivliyinin qiymətləndirilməsi və innovasiya fəaliyyətinin səmərəsinin artırılması üçün təklif və tövsiyələrin hazırlanması" Yekun Hesabat-2015.
3. <https://president.az/articles/22368>
4. Əliyev İ.H. Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutu (MDBMİ) məzunlarının I Dünya Forumunda nitqi. 13 aprel 2013-cü il. Azərbaycan qəzeti.
5. Müstəqillik illərində Azərbaycanda innovasiyaların inkişafı – məqalə toplusu. AMEA Elmi innovasiyalar mərkəzi. Bakı -2011.
6. Qasimov E.-Respublika.22 dekabr 2013.
7. Christine Greenhalgh, Mark Rogers. Innovation, Intellectual Property, and Economic Growth. Princeton University Press, 2010, s.8.
8. Andrew I. S. Goh. Towards an Innovation-Driven Economy through Industrial Policy-Making: An Evolutionary Analysis of Singapore. The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal, Volume 10, No.3, s.5.
9. Azərbaycanda iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri və problemləri. Elmi əsərlər toplusunun Bülleteni "İnnovasiya" cib kitabçası, Bakı – 2018
10. Əzizova G.A.-Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti. Bakı-2012.
11. World Bank "Doing Business 2020"

## **National innovation system: current status and development**

### **Summary**

The state of innovation is a very important indicator of the development of society and its economy in each state. Taking into account the relevance of innovations to achieve socio-economic goals, innovation and investment activities have been identified as priorities of the Republic of Azerbaijan. From this point of view, the most important socio-economic task of the republic is to increase the efficiency of scientific research in production. Our country has entered a qualitatively new stage of development thanks to the flexible economic policy based on the scientific principles and principles of the liberal market economy.

## **Национальная инновационная система: текущее положение и развитие**

### **Резюме**

В каждом государстве состояние инновационной деятельности является очень важным индикатором развития общества и экономики страны. Для достижения социально-экономических целей, с учетом актуальности инноваций, активизация инновационной и инвестиционной деятельности определены как приоритетные вопросы, стоящие перед Азербайджанской Республикой. С этой точки зрения, в настоящее время основной социально-экономической задачей, стоящей перед республикой, является повышение эффективности использования научных исследований в производстве. Наша страна перешла на следующий качественный этап развития благодаря гибкой экономической политике, опирающейся на научные основы и принципы либеральной рыночной экономики.

**Rəyçi: prof. f.e.d. İ.Rüstəm**